

TYPOLOGIE OF CAREER EDUCATION'S METHODS IN SECONDARY SCHOOL

Dimitar Iskrev

South West University "Neofit Rilski" – Blagoevgrad, Bulgaria, d_iskrev@abv.bg

Abstract: The career education's methods are an effective means of responding to the varying needs of students. The structure of the methods of the career education includes four clusters: information, exploration, imitation, and practice. The aims of career education activities in secondary school include providing a means of sharing information on topics such as friendship, study skills, personal safety, and career information to specific groups, helping students develop knowledge and learn personal management and social skills such as coping with feelings and anxieties, developing empathy, dealing with peer pressure, goal setting, problem solving, and communication skills.

Keywords: career education activities, information, exploration, imitation, practice

ТИПОЛОГИЯ НА МЕТОДИТЕ НА КАРИЕРНО ОБРАЗОВАНИЕ В УЧИЛИЩЕ

Димитър Искрев

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, България, d_iskrev@abv.bg

Резюме: Методите на кариерно образование са ефективен начин да се отговори на разнообразните потребности на учениците. Структурата на методите за кариерно образование включва четири клъстера: информация, изследване, подражание и практика. Целите на дейностите по кариерно образование в средното училище включват способи за споделяне на информация за различни области като приятелство, умения за учене, лична защита и кариерна информация на специфични групи учащи се. Същите помагат на учениците да получат знание и се научат на самоуправление и социални умения като справяне с чувствата и трвожността, развиване на емпатия, изграждане на кариерни цели, решаване на проблеми и умения за общуване.

Ключови думи: дейности по кариерно образование, информация, изследване, подражание, практика

УВОД

Технологията на кариерното образование в средното училище отразява начините и способите за реализация на кариерното образование в тази институция като организационна среда. Тя разкрива условията, в които кариерното образование може да бъде развито за изпълнение. Успешната практика по кариерно образование в средното училище предполага познаването на начините да се управлява учебната среда, така че учащите да превърнат предоставените ресурси в личностно значими резултати (Gysbers, Henderson, 2012).

Методите на кариерно образование реализират закономерностите на функциониране и развитие на обучението като процес. Те са система от целенасочени познавателни и практически действия и процедури на участниците в процеса на кариерно образование, базирани върху неговите принципи и закономерности. Методите на кариерно образование са форми на взаимодействие между компетентни лица и учениците, с помощта на които се овладяват знания и формират умения и компетенции у учениците. Те са форми на взаимодействие между участниците в процеса на кариерно образование, с помощта на които учениците овладяват знания, формират умения и компетенции и развиват своите качества. Чрез методите се осъществява функционирането и целенасоченото развитие на процеса на кариерно образование.

ТИПОВЕ МЕТОДИ НА КАРИЕРНО ОБРАЗОВАНИЕ

В процеса на обучение в средното училище могат да се използват разнообразни дейности за постигане целите на кариерното образование. На основата на утвърдени в дидактиката класификации на методите на обучение и постановките на съвременната методика на кариерното ориентиране според нас в обхвата от дейности по кариерното образование могат да се разграничат четири обширни типа методи. Всеки има своя различен принос в осъществяването на кариерното образование в обучението.

1. Информационни методи. Представят учебното съдържание под формата на слово, графики и модели, така че на учащите се казва или показва нещо. Строг контрол в процеса на обучение се поддържа или от учителя, или от структурата на учебната програма. Тези методи се прилагат, когато съществува

дефицит на време, важни са точността, яснотата и структурата при усвояване на учебното съдържание, има неуправляем риск или трудност при употребата на други методи. Информационните методи изискват представянето на учебното съдържание в присъствието на учащите. Съществува повече от един начин за управление на учебната дейност. При линейната комуникация учителят или програмата диалектически развива ученето чрез свободно задаване на въпроси. В групови ситуации педагогическите взаимодействия са радиални и се арбитрират от централен авторитет.

Примери за такива методи са:

изучаване на приложимостта на преподаваните училищни предмети в кариерата;

проучване на писмен материал, засягащ труда и трудовата среда;

използване в клас на някои ресурси (източници) от обществената среда;

използване на медиите за разбиране на професионалното общество.

Пълната и обективна информация, получавана от учениците, помага за формирането у тях на вярна представа за изследваната професия и кариера. Те разбират по-добре нейните привлекателни страни, срещаните трудности, творческите моменти в дейността, възможностите за преодоляване на трудностите при наличието на определени професионално важни качества и определено равнище на интелектуално развитие на човека.

Построяването на разказа в проблемна форма засилва мотивационния фактор. Разкриването на психологическата структура на професията и кариерата поставя пред учащите проблема за професионалната пригодност, осъзнаването на която води до самоанализ на собствените индивидуално-психични възможности, към самооценка на тези възможности и “примерване” на себе си към изискванията на професионалната дейност. В резултат на това учащите се овладяват обобщен метод за анализ на професиите и кариерата при подпомагане на кариерното си развитие.

2. Изследователски методи. Предполагат пряко поведенческо участие на учащите в процеса на технологично обучение и подкрепят усвояването на учебното съдържание чрез вършене. Учащите активно следват, изследват и практикуват знанията за да ги изпълнят и разсъждават върху активния опит. Методите могат да включват проучване или провеждането на експеримент. Целта е разкриване, разбиране или научаване как да се вършат нещата. Чрез такива методи обучаваните идентифицират и развиват умения и се научават да прилагат усвоеното в нови условия и в същото време да са отговорни за себе си. В изследователските методи се поддържа кръгова комуникация, при която обучаваните си помагат един на друг, въпреки че не е загубен контакта с учителя.

Примери за такива методи са:

индивидуална работа или в група с цел да се помогне на личността да развие позитивни нагласи по отношение на труда, професиите и кариерата;

наблюдаване на работещи;

посещаване на работни места (среды) в индустриите и на синдикатите на трудещите се.

Тази група методи има определени преимущества. непосредственият контакт на учениците с представители на професията прави тази форма нестандартна, жива и непринудена и обезпечава когнитивната дейност на учащите се с обратна връзка чрез разказа на специалиста на въпросите на учащите се; това в значителна степен повишава процеса на познание. Разказът на квалифицирания специалист дава големи възможности за разкриване психологическата структура на професията и кариерата – мотивация, личностни нагласи, професионални роли, взаимоотношения на работното място и т.н. Осигурява се цялостна професиографска характеристика за професията – освен социално-икономическия и технологичен аспект на професионалната дейност, специалистът обезпечено включва в своя разказ описанието на психичните качества и свойства на човека, упражняващ професията, удовлетворението от нея и творческото решаване на професионалните задачи. Личната изследователска дейност на учащите се насочва към поставянето и разрешаването на важни въпроси на кариерното развитие - използване на получената информация за света на професиите и кариерата за анализ и оценка на индивидуалните особености на своята личност; решаване за себе си на въпроса за професионалната пригодност към дадена професия; постановка на проблема за избор на професия и кариера, която е нужна на обществото и отговаря на индивидуалните особености на личността.

Пълната и обективна информация, получавана от учениците по време на семинарното упражнение с външен лектор, помага за формирането у тях на вярна представа за изследваната професия и кариера. Те разбират по-добре нейните привлекателни страни, срещаните трудности, творческите моменти в дейността, възможностите за преодоляване на трудностите при наличието на определени професионално важни качества и определено равнище на интелектуално развитие на човека.

3. Имитативни методи. Подкрепят учене чрез потвърждаване и преработване на личностния и ценностно натоварен опит на учащите. При тях се наблюдава съчетаване на индивидуално насочване, групово работно и класически класни методи при споделена обща методическа основа. Имитативните методи подкрепят, изясняват, излагат по нов начин, обобщават и отразяват учебното съдържание в опита на учащите. Имитативната работа е ценностно натоварена: при нея не съществува предварително познат “добър отговор” на който и да е въпрос и всичко е въпрос на гледна точка. Имитативните методи в технологичното обучение са съществени там, където обучаваният се нуждае да отправи свой поглед към учебното съдържание и да го свърже със своите чувства, убеждения и нагласи. Уменията на неутрално управление, използвани в имитативните методи, са подобни на уменията за ориентиране. Неутралното управление на учебната дейност изисква учащите да обсъждат за самите себе си валидността на взетите решения и техните резултати. Учителят подкрепя взаимодействието между учащите без натрапване на експертна или морална гледна точка. Комуникацията между учащите в процеса на учене е преобладаващо кръгова, защото в известен смисъл заобикаля учителя. Добрата ръководеща личност тук е точен и внимателен слушател – подобно на специалиста по кариерно ориентиране.

Примери за такива методи са:

*изучаване на случаи - представяне на ситуации за да се илюстрират особени въпроси или проблеми;
ролево проиграване - приканване обучаваните да си представят, че са в особена ситуация и да претворят на практика своето въображаемо поведение в тази ситуация;*

изри - съревнователно взаимодействие между обучаваните, действащи под принуди и ограничения (правила) за постигането на някаква цел;

дейности за симулация, помагачи да се разбере определен сектор на труда.

Предимствата на тази група методи са в няколко посоки. Подпомагат се важни аспекти на кариерното развитие, доколкото главеният фокус тук е върху ролите на работника (кариерните избори са повече, избори на роли, отколкото на задачи, процеси и среда). Предлага достъп до работни ситуации и до професии, за които работен опит в прекия смисъл е немислим, напр. високо квалифицирани професии (инженер, лекар, старши мениджър). Методите от тази група са по-икономична от гледна точка на време. Освен това, те могат да се използват при по-малки възрастови групи.

4. Практически методи. Подкрепят учене, основано на опита, чрез установяването на пряк и личен контакт с техните обекти. Учащите се ангажират в реален труд, контактуват с хора и поемат роли. Практическите методи включват действителни (не предполагаеми) хора, работни места и задачи в реални (не измислени) работни процеси и време. Тяхна основа е автентичният опит от контактите между различните участници в процеса на обучение. При практическите методи учителят може да действа като консултант, да управлява ресурси от името на учащите или да отговаря на техни начини на реагиране. Доброто ръководство на процеса на учене в практическите методи изисква способността да се поддържа взаимоотношения, при които учителят не се позовава на своя статус и ролева позиция.

Примери за такива методи са:

трудов опит, чиято основна цел е изследване от гледна точка на кариерата;

доброволен труд в средата.

Кариерното образование все повече включва ученето относно труда, което се основава на непосредствения опит. Определено може да се каже, че понастоящем в основната си част дейностите за усвояване на учебното съдържание на кариерното образование по своя характер са основани на опита.

Достоинствата на работния опит се свеждат до следните аспекти. Прекият опит на реално работно място има по-силно въздействие върху кариерното развитие от заместващия опит на друго, предлаган от работното наблюдение. Прекият опит на реално работно място има решаващо влияние върху кариерните решения.

Дидактическото осигуряване на дейностите по кариерно образование, свързани с определено училищно ниво, е целесъобразно да бъдат обединени в дидактически комплект. Той трябва да съдържа поне три тома.

“Книга за учителя” помага на последния да разбере общата организация на учебното съдържание по кариерно образование и да прецизира целите, преследвани от всяка част. Тук могат да се предложат педагогически ситуации и за всяка от тях - коментари и предложения, които благоприятстват развиването им. Книгата може да предлага за всяка дейност по кариерно образование инструменти за текуща и сумарна оценка.

“Учебник за ученика” съдържа ансамбъл от данни за процесите за вземане на решение, света на труда и познанието на себе си. Тези знания са подредени от просто към сложно и са адаптирани към възможността за разбиране от ученика. Те са едно предложение към обучавания да се информира и една подкана да използва ресурсите на средата.

“Тетрадка за ученика” трябва да се разглежда като основен документ на дидактическия комплект. Тя предлага на ученика да се включи личностно в своето поведение за избор на кариера. Тук се включват дейности, в които ученикът поема отговорност за себе си по начин, при който обективните данни не трябва да изглеждат далечни, а го засягат в най-голяма степен. Тетрадката е средство за развитие, чрез което ученикът има шансове да балансира вътрешните и външните детерминанти на своето кариерно поведение.

Кариерното ориентиране е процес, който помага на човек да развие и приеме една интегрирана и адекватна представа за себе си и своята роля в света на труда, да изпробва това разбиране в реалността и да го изрази по начин, носещ удовлетворение за него и полза за обществото (Watts et al., 1996). Същевременно кариерното развитие, върху което се основава кариерното образование, е един от аспектите на общото личностно развитие. Внимателният анализ на това разбиране показва, че образованието подпомагащо кариерното развитие, не може да бъде изключителна задача на една единствена личност. В процеса на кариерно образование в средното училище ключова роля имат две личности, притежаващи необходимите за неговото осъществяване знания и умения - специалистът по кариерно ориентиране и учителят. Те имат споделени отговорности в усилието им за реализиране целта и задачите на кариерното образование в средното училище.

Доказаната важност на ролята на училището и на училищната програма за кариерно образование силно подчертава ролята на учителя. Преподавателят в клас е най-важният елемент в развитието на ученика. Той допринася по различни начини за процеса на кариерно развитие. Ценностите на кариерното развитие се реализират най-добре, когато преподавателят предоставя на учениците възможността да пробват и изследват света на труда и своето отношение към него (Искрев, 2002).

Операционализацията на понятието кариерно образование налага точно да се дефинира ролята, която преподавателят е призван да играе. Основните задачи на учителя в процеса на кариерно образование са свързани с:

Подобряване на ефекта от училищното обучение чрез разбирането от учениците на важността и ползата от преподаваните учебни предмети в труда и кариерата;

Достигането от учениците до едно по-добро разбиране на икономическата система и организацията на труда;

Подпомагане на учениците да осъзнаят и да разберат природата на разнообразието от професии и образователните изисквания, необходими за да успееш в тях;

Развитие на комплекс от трудови ценности чрез наблюдение, изучаване и обсъждане трудовите ценности на хора от различни професии;

Подпомагане на учениците при разглеждането и размисъла върху важността на професионалния избор.

Съчетаване на практически и когнитивни подходи в своето преподаване за да придобият учениците умения за вземане на решение;

Преодоляване на стереотипите, които ограничават свободата в избора на професия и кариера;

Развитие у учениците на навици за труд, необходими за овладяването на солидна основна подготовка и за успех в бъдещата кариера;

Подпомагане на учениците да открият как преподаваните учебни предмети могат да бъдат полезни в ефикасното използване на тяхното свободно време.

Кариерното образование предоставя на идеята за кариерно ориентиране нови възможности за операционализиране на понятията на основата, на които тя възниква и се развива. Кариерното образование в съвременното средно училище има ясно изразена нужда от специалистите по кариерно ориентиране като членове на екипа, който го реализират. Специалистът по кариерно ориентиране играе ключова роля при реализирането на кариерното образование в училище. Функциите на специалиста по кариерно ориентиране в кариерното образование се групират ги в две основни категории: функции на лидерство и функции на участие (Herr, Cramer, Niles, 2004).

Възможните дейности на специалиста по кариерно ориентиране при прилагането на кариерното образование средното училище се свеждат до:

а) *преподаване* – ръководство на тренинги за самоосъзнаване, вземане на решение, изясняване на ценности и способности да се търси, получава и запазва работа;

б) *работа с преподавателите* - подпомагане в тяхната задача да установят връзка между училищните предмети и кариерата, предоставяне на списъци на дейности, които могат да практикуват в клас, улесняване на контактите им с личности ресурси от средата – родители, работодатели, работници; предоставяне на материали като филми, диапозитиви, ленти, софтуер и т.н. и обучение на заинтересованите в методите за вземане на решение, изясняване на ценности и групови процеси;

в) *лидерство* - координиране и въвеждане на кариерното образование, помагане на административното е в придобиването на знания засягащи понятията на кариерното образование, обясняване тези понятия на родители и общността;

г) *консултиране* - подпомагане на учениците в планирането на тяхното учене и кариерно развитие;

д) *разработването на училищни програми за кариерно образование*;

е) *оценяване на дейностите за кариерно образование*;

ж) *координиране* - планиране и осъществяване на програма за изследване на средата, координиране и организиране на посещения в средата, организиране на центрове за документация за учениците и преподавателите.

Въвеждането на кариерно образование в средното училище не намалява важността на специалистите по кариерно ориентиране в училище. Напротив, то повишава предимството на техните услуги като създава нови потребности у учениците, преподавателите, администраторите, родителите и в средата.

Ползата за учители и специалисти по кариерно ориентиране от съвместната работа в процеса на кариерно образование е взаимна. Учителите придобиват опит да работят в сътрудничество в рамките на една интердисциплинарна дейност. Специалистите по кариерно ориентиране се запознават отблизо с принципите и същността на училищното обучение. Това е предпоставка за установяване на здрава връзка между тях в общото им усилие за подпомагане кариерното развитие на младите хора.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Използването на отделните методи на кариерно образование в училище зависи от конкретните образователни цели. При техния подбор са валидни няколко методически постановки.

1. *Учащите имат различни стилове на учене.* Някои учат най-добре, когато боравят с конкретните специфични особености на предмета на учене, други търсят концептуално разглеждане на нещата. Някои не могат да напреднат без активно ангажиране с учебното съдържание, на други им трябва време да отговорят рефлексивно на него. Повечето учащи имат нужда да правят всичко това, но в тяхна собствена последователност.

2. *Разнообразието е интересно.* Промяната в методите повишава ефективността на кариерното образование.

3. *Дълбочината, широтата и напредъка в развитието изискват разнообразни методи.* Процесът на учене в кариерното образование предполага включване на всяка част от човешката индивидуалност. Кариерното образование обогатява мислите, чувствата, поведението и нагласите на учащите. Всеки от тези компоненти се формира и развива с различни методи.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Искрев, Д. (2002) Кариерно образование в средното училище. Благоевград: Университетско изд-во „Неофит Рилски”.
- [2] Мерджанова-Рашева, Я., Богданова, М. (2012) Европейско кариерно образование и националната перспектива. София: Авангард Прима.
- [3] Gysbers, N.C., Henderson, P. (2012) Developing and managing your school guidance and counseling program (5th ed.). American Counseling Association.
- [4] Herr, E.L., Cramer, S.H., & Niles, S.G. (2004). Career guidance and counseling through the lifespan - Systematic approaches (6th ed.). Boston: Allyn& Bacon.
- [5] Watts, A.G., Law, B., Killeen, J., Kidd, J.M., Hawthorn, R. (Eds.) (1996) Rethinking careers education and guidance: Theory, Policy and Practice. Londres: Routledge.